

**ТАШАККУЛИ  
САЛОҲИЯТҶОИ КАСБИИ  
МУАЛЛИМИ ЗАБОНИ ТОЧИКӢ**

**ФОРМИРОВАНИЕ  
ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ  
КОМПЕТЕНЦИЙ УЧИТЕЛЯ  
ТАДЖИКСКОГО ЯЗЫКА**

**FORMATION OF PROFESSIONAL  
COMPETENCES OF THE TAJIK  
LANGUAGE TEACHER**

**Тиллохоҷаева Муҳаббат Набиҷонова**, н.и.ф., дотсенти кафедраи методикаи таълими забон ва адабиёти тоҷики МДТ «ДДХ ба номи акад. Б.Ғафуров (Тоҷикистон, Хуҷанд)

**Тилляходжаева Муҳаббат Набиҷонова**, к.ф.н., доцент кафедри методикаи преподавания таджикского языка и литературы ГОУ «ХГУ имени акад.Б.Гафурова» (Таджикистан, Худжанд)

**Tillokhujaeva Muhabbat Nabijonovna**, candidate of philological sciences, assistant professor of the department of methods of teaching Tajik language and literature, SEI "KSU named after acad. B. Gafurov", (Tajikistan, Khujand)

**E-mail:** tillo.1972@mail.ru

**Вожаҳои калидӣ:** истилоҳ, салоҳиятноки, мутахассисони соҳаи касбӣ, инкишоф, сифат, салоҳиятҳои калидӣ

Мақола ба баррасии масъалаи шаклгирии салоҳиятҳои касбии муаллими фанни забони тоҷикӣ дар мактабҳои миёна бахшида шудааст. Тазакур мешавад, ки дар низоми таълими салоҳиятнок муносибатҳо ва фароянди омӯзиши вижаҳои хоси худро доранд. Ин вижаҳои муносибати донишҷӯро ба таълим, нақши омӯзгорро дар фароянди омӯзиши, робитаи байни омӯзгору донишомӯз, донишомӯзону маводи омӯзишӣ ва муносибати байни ҳамдигарро таъин мекунад. Донистан ва бақоргирии ин вижаҳои ба омӯзгор имкон медиҳад, ки самти азхудкунии малака ва салоҳиятҳои афзоиши диҳад, дар айни ҳол заминасози шаклгирии шахси масъулиятнок, ботарбия ва маърифатнок бошад. Натиҷагирӣ мешавад, ки салоҳияти касбии омӯзгор ин дониш, қобилият ва омодагии касбӣ барои ҳалли масъалаҳои амалии тарбия ва инкишофи шахсияти хонанда ва ташаққули малакаҳои амалии ӯ мебошад.

**Ключевые слова:** термин, компетентность, специалисты, развитие, качество, ключевые компетенции

Статья посвящена рассмотрению вопроса формирования профессиональных компетенций учителей таджикского языка в общеобразовательных школах. Отмечается, что в системе компетентностного подхода в образовании отношения и учебный процесс имеют свои особенности. Эти характеристики определяют отношение учащегося к обучению, роль учителя в процессе обучения, взаимоотношения учителя и учащихся, учащихся и учебных материалов, отношения между собой. Указывается, что знание и применение этих особенностей позволяет учителю повысить уровень владения навыками и компетенциями и в то же время заложить основу для формирования ответственной и образованной личности. Делается вывод о том, что профессиональная компетентность учителя – это знания, умения и профессиональная подготовка к решению практических вопросов воспитания и развития личности учащегося и формирования у него практических навыков.

**Keywords:** term, competence, specialists, development, quality, key competencies

The article is devoted to the issue of the formation of professional competencies of teachers of the Tajik language in secondary schools. It is noted that in the system of competent education, relations and the educational process have their own characteristics. These characteristics determine the student's attitude to learning, the role of the teacher in the learning process, the relationship between the teacher and students, students and learning materials, and relationships among themselves. Knowledge and application of these features allows the teacher to improve the level of skills and competencies, and at the same time lay the foundation for the formation of a responsible, educated and educated personality. It is concluded that the teacher's professional competence is knowledge, skills and professional training to solve practical issues of education and development of the student's personality and the formation of his practical skills.

Оғози таҳияи равиши салоҳиятноки бо зарурати фаҳмидани сифати тайёр кардани мутахассисони соҳаи касбӣ алоқаманд буд ва танҳо пас аз он вазифаи муайян кардани салоҳиятҳои таълимии мактаббачагон таҷдиди назар карда шуд: «...муносибати салоҳиятноки дар таълим кӯшиши ба мувофиқа овардани талаботи шахс барои ворид шудан ба фаъолияти ҷомеа ва аз тарафи дигар бошад, зарурати ҷомеа барои истифодаи нерӯи ҳар як фард барои таъмини рушди иқтисодӣ, фарҳангӣ ва сиёсии онҳо мебошад» [9,с.185]. Асоси равиши салоҳиятноки, мувофиқи фаҳмиши олимони ғояи тамаркуз ба чунин ҳадафҳои таълим, ба мисли «омӯзиш, худмуайянкунӣ, худфаъолият, иҷтимоӣ ва рушд мебошад. Сохторҳои бунёди нави таълимӣ ҳамчун воситаи ноил шудан ба ин ҳадафҳо амал мекунад [5,с.347]. Илова бар ин, бар хилофи равиши дониш, равиши салоҳиятноки ба инъикоси субъекти таълим «салоҳият ва салоҳият надоштани ӯ» нигаронида шуда, «омезиши раванди таълим ва фаҳмиши онро дар як маҷмӯа дарбар мегирад, ки дар рафти он ташаккули мавқеи шахсӣ, муносибат ба субъекти фаъолияти худ сурат мегирад» [9,с.72].

Дар доираи таҳқиқоти мо муайян намудани баъзе масъалаҳои методологӣ ва педагогии тарҳрезии таҳсилоти салоҳиятнок дар педагогикаи ватанӣ, ба таври махсус нишон додани проблемаи салоҳиятҳои касбӣ ё салоҳиятҳои омӯзгорӣ муҳим аст.

Концепсияи таҳсилоти ба салоҳият нигаронидашуда бо як қатор мафҳум амал мекунад. Пеш аз ҳама, мафҳумҳои «салоҳият» ва «салоҳият» бояд аз нуқтаи назари таълимӣ фарқ кунанд. Дар таҳқиқоти илмие, ки ба таҳияи равиши салоҳият асос ёфтааст, аксар вақт истилоҳҳои салоҳият ва салоҳият аз ҳам ҷудо карда намешаванд. Бо вучуди ин, таърифи дақиқи асосноки онҳо дар педагогика вучуд дорад. Ба гуфтаи Дж.Равен, дар қори муфассали илмии худ оид ба салоҳиятҳои асосӣ ҳамчун асоси натиҷавӣ-мақсадноки равиши салоҳият дар таълим «салоҳият ҳамеша зухуроти воқеии салоҳият аст» [6,с.17]. Дар омӯзиши худ мо таърифҳои зеринро роҳбарӣ хоҳем кард:

Салоҳият – талаботи (меъёри) ҷамъиятии қаблан муайяншуда барои омодагии таълимии донишҷӯст, ки барои фаъолияти самараноки истеҳсолии ӯ дар соҳаи муайян зарур аст. Салоҳият «маҷмӯи сифатҳои шахсии донишҷӯ (тамоюлҳои арзишӣ-маъноӣ, дониш, маҳорат, қобилият, қобилият), аз ҳисоби таҷрибаи фаъолияти ӯ дар як соҳаи муайяни иҷтимоӣ ва шахсӣ мебошад. Салоҳият ин сифати шахсияти аллакай муқарраршуда (маҷмӯи сифатҳои) донишҷӯ ва таҷрибаи ҳадди ақал дар соҳаи муайян мебошад. Салоҳияти таълимӣ «талабот барои таълим мебошад, ки бо маҷмӯи самтҳои семантикии ба ҳам алоқаманд ифода меёбад, малакаи дониш ва таҷрибаи фаъолияти донишҷӯ нисбат ба доираи муайяни объектҳои воқеият, ки барои амалӣ намудани фаъолияти истеҳсолии шахсӣ ва аҳамияти иҷтимоӣ заруранд» [8,с.9]. Ба ақидаи мо, ҳангоми сохтани модел абстраксии талабот ба омодагии касбии омӯзгори оянда истилоҳи «салоҳият»-ро истифода бурдан лозим аст, вале ҳангоми таҳлили ташаккули он дар раванди истинод ба таҷрибаи фаъолияти таълимӣ ва педагогии донишҷӯи филолог мебошад.

Дар концепсияи А.В.Хуторский, ки дар китоби дарсии тавсияшуда аз рӯи ихтисосҳои таълими педагогӣ барои донишҷӯёни макотиби олии инъикос ёфтааст [2,с.133-152] зинаҳои низоми сесатҳаи салоҳиятҳо пешниҳод шудааст:

1. Салоҳиятҳои калидии марбут ба мундариҷаи метапредметӣ (умумӣ)-и таҳсилот (салоҳиятҳои арзишӣ-маъноӣ, умумӣ-фарҳангӣ, тарбиявӣ ва маърифатӣ, иттилоотӣ, коммуникативӣ, иҷтимоӣ-меҳнатӣ ва худтакмил-диҳии шахсӣ);
2. салоҳиятҳои умумӣ;
3. салоҳиятҳои фанӣ [2, с.18-19].

Равишшинос Ш.И.Ҳақимова перомуни масоили ташаккули салоҳиятҳо меорад, ки “Дар таълими салоҳиятноки диққати асосӣ ба ташаккули малақаҳои амалӣ (ҳаёти, ҳақиқӣ, функционалӣ) равона мешавад. Таълими салоҳиятноки ба саволҳои: “Донишҷӯ чӣ кор карда метавонад?” “Донишҷӯ кадом амалҳоро иҷро карда метавонад?” ҷавоб медиҳад. Донишҷӯ ё дониш дар таълими салоҳиятноки ҷузъи таркибии малақа ҳисоб шуда, барои санҷидан, муқоиса кардан бо намуна, ислоҳи ғалатҳои истифода бурда мешавад” [11, с.3]

Дар ҷойи дигар боз Ш.И. Ҳақимова меорад, ки“...”салоҳият”-ро таълим намедиҳанд, салоҳият дар натиҷаи аз худ кардани дониш, малақа ва маҳоратҳо ташаккул меёбад. Салоҳият натиҷаи амалии дониш, малақа ва маҳорат аст” [9,с.7]

Дар ҳақиқат, дар низоми таълими салоҳиятноки муносибатҳо ва раванди таълим хусусиятҳои ба худ хос дорад. Хусусиятҳои мазкур муносибати донишҷӯро ба таълим, нақши омӯзгорро дар раванди таълим, муносибати омӯзгору донишҷӯён, донишҷӯёну маводи таълим

ва муносибат байни ҳамдигарро муайян мекунад. Доништан ва дар амал татбиқ кардани ин хусусиятҳо ба омӯзгор имконият медиҳад, ки сатҳи азхудкунии малака ва салоҳиятҳоро баланд бардошта, ҳамзамон барои ташаккули шахси масъулиятнок, ботарбия ва маърифатнок замина гузорад [11,с.5]

Хусусиятҳои асосии салоҳияти касбии омӯзгорро ин ҷо муфассалтар баррасӣ мекунам.

Дар асари профессор Л.М.Митина[4] таъкид шудааст, ки дар илми муосир барои ифодаи мафҳуми салоҳияти омӯзгор якчанд «маълумоти ба ҳам монанд» мавҷуданд: «салоҳияти касбии омӯзгор», «салоҳияти психологӣ», «салоҳияти педагогӣ», «салоҳияти равонӣ». Дар яке аз аввалин асарҳои хориҷӣ оид ба салоҳияти касбӣ, ки онро профессор Н. В. Кузмина навиштааст, унсурҳои зерини салоҳияти касбӣ муайян карда шудаанд: «салоҳияти махсус ва касбӣ дар соҳаи фанҳои таълимшаванда; салоҳияти методӣ дар соҳаи роҳҳои ташаккули дониш, малакаи донишҷӯён; салоҳияти иҷтимоӣ-психологӣ дар соҳаи равандҳои коммуникатсионӣ; салоҳияти дифференциалӣ-психологӣ дар соҳаи ангежаҳо, қобилиятҳо, самтҳои донишҷӯён; салоҳияти автопсихологӣ дар соҳаи бартарӣ ва манфии фаъолият ва шахсияти худ» [3,с.90].

Ба қавли профессор Н. М.Боритко, салоҳияти педагогии омӯзгор «қобилияти дар амалияи таълимӣ самаранок татбиқ намудани системаи арзишҳои аз ҷониби ҷомеа тасдиқшуда ва ба даст овардани натиҷаҳои беҳтарини педагогӣ тавассути рушди касбӣ ва худидоракунии шахсият» мебошад [1, с. 266].

Ҳамин тариқ, салоҳияти педагогии (касбии) омӯзгорро олимони ҳамчун «сифати интегративии шахсият» дарк мекунад. Салоҳияти касбӣ категорияест, ки чунин хислатҳои субъектро дар бар мегирад, ба монанди дарки амиқи моҳияти вазифаҳо ва мушкилоти иҷрошаванда; хуб доништани тачрибаи дар ин соҳа мавҷудбуда, фаъолони аз худ намудани комёбиҳои беҳтарини он; қобилияти интихоби воситаҳо ва усулҳои амал, ки ба шароити мушаххаси макон ва вақт мувофиқанд; ҳисси масъулият барои натиҷаҳои бадастомада; қобилияти омӯхтан аз хатоҳо ва ворид кардани ислоҳот дар раванди ноил шудан ба ҳадафҳо» [7, с.281].

Олимони салоҳияти касбии омӯзгорро маҷмӯи салоҳиятҳои калидӣ, асосӣ ва махсусе мебинанд, ки бо ҳам алоқаманд ва мутақобил мебошанд [7, с. 9].

Чунин фаҳмиши салоҳияти касбӣ олимони ба ҳулосаи муҳим меорад, ки салоҳият ҳамеша бояд ҳамвора ва муташаккилона ташаккул дода шавад.

Дарки категорияи салоҳияти касбии омӯзгор табиатан бо он алоқаманд аст, ки натиҷаи асосии фаъолияти педагогӣ инкишофи ҳамаҷонибаи мутаносиби шахсияти донишҷӯ, ташаккули маҷмӯи салоҳиятҳо (асосӣ ва таълимӣ умумӣ) дар ӯ мебошад. Назария ва амалияи таълими муосири забони тоҷикӣ (ҳамчун забони модарӣ) дар мактаби таҳсилоти умумӣ салоҳиятҳои зеринро ҷудо мекунад: салоҳиятҳои забоншиносӣ, коммуникативӣ, фарҳангшиносӣ. Ҷустуҷӯи илмӣ роҳҳои оптимизатсияи ташаккули ин салоҳиятҳои мактаббачагон дар раванди таълими забони тоҷикӣ дар даҳсолаҳои охир фаъолони ва пурсамар анҷом дода мешавад. Аммо проблемаи ташаккули салоҳияти касбии омӯзгори забони тоҷикӣ имрӯз дар марҳилаи ибтидоии рушд қарор дорад.

Натиҷаҳои таҳқиқоти илмӣ амалии олимони-методистон дар самти ташаккули салоҳияти касбии донишҷӯ-филолог ва дар тадқиқотҳое, ки ба таълими педагогии муаллими ояндаи забони тоҷикӣ бахшида шудаанд, асосан дар бораи ташаккули маҳорати муайяни касбӣ дар раванди омӯзиши методикаи таълими забони тоҷикӣ сухан меравад. Дар методологияи таҳсилоти олии мафҳуми салоҳияти касбии (ва баъзе навъҳои салоҳиятҳо) муаллими ояндаи забони тоҷикӣ хеле кам ба назар мерасад. Дар ин бобат мо ақидаи методист Ш.И.Ҳакимоваро ҷониборӣ менамоем, ки меорад: “Барои татбиқи низоми мазкур омӯзгорон бояд якчанд назарияҳои асосии таълимоти муосирро донанд ва ба таври самаранок дар амал татбиқ карда тавонанд. Бояд қайд, кард, ки назарияҳои таълими мазкур аз фан вобаста набуда, раванди таълим гирифтани малакаву маҳорат ҳосил карданро инъикос мекунад” [9,с. 3]

Ҳамин тавр, таълими босалоҳият асоси методологияи таҳсилоти муосир дар мактаби олии махсус шуда, мавриди истифода қарор додани он барои омодакунии кадрҳои шоистаи замон, ки дар бозори меҳнат рақобат бошанд, мусоидат хоҳад намуд.

## ПАЙНАВИШТ:

1. Борытко, Н.М. Опыт реализации гуманитарного подхода в профильном обучении / Н.М. Борытко // Творческая педагогика. — Алматы, 2007. — №1(30). — С. 12–29.
2. Компетенции в образовании: опыт проектирования : сб. науч. тр. / под ред. А.В.Хуторского. – М.: Научно-внедренческое предприятие «ИНЭК», 2007. - 327 с
3. Кузьмина, Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения/Н.В.Кузьмина; ВНИИ проф.-техн. образования. - Москва : Высш. шк., 1990. – 117 с.
4. Митина, Л.М. Профессиональная деятельность и здоровье педагога/ Митин Г.В., Анисимова О.А.- М.: Академия, 2005, — 368 с.
5. Основы вузовской педагогики: Учеб. пособие для студентов ун-тов / Ред. Н. В. Кузьмина, И. А. Урклин. - Ленинград : ЛГУ, 1972. - 311 с - С. 212.
6. Равен, Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация: Пер. с англ. М., 2002.-398 с.
7. Рындак, В. Г. Структура профессиональной компетентности будущего специалиста и оценка уровня её сформированности / В. Г. Рындак, Е. Л. Васильева // Компетенции в образовании: опыт проектирования: сб. науч. тр.; под ред. А. В. Хуторского. - М.: Научно-внедренческое предприятие «ИНЭК», 2007. - С. 281-286.
8. Суходольский, Г.В. Основы психологической теории деятельности.-ЛКИ. 2008. -168с.
9. Хакимова Ш. Особенности формирования профессиональной компетенции будущих учителей-филологов // Номаи донишгоҳ (Силсилаи илмҳои педагогӣ.) №3.(56).- Хуҷанд, 2018.с.207-2012. ISSN 2077-410
- 10.Хуторской, А.В. Общепредметное содержание образовательных стандартов / А.В.Хуторской.- М., 2002., с.86
- 11.Хакимова Ш. ва коллектив. Муаммоҳои ташаккули салоҳиятҳои касбии омӯзгори оянда (монографияи коллективӣ бахшида ба масъалаҳои мубрами омодагии касбии омӯзгорони оянда).Хуҷанд: СИ Файзибоев М.М. “Меъроҷ”. 2020 – 284 с. С.47-56.
- 12.Хакимова, Ш. Падидаҳои инноватсионии таълим дар системаи маорифи Тоҷикистон/ Ш.Хакимова // Номаи донишгоҳ,Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва ҷомеашиносӣ.- 2015.- №2 (43). – С.245-249.

## REFERENCES:

1. Borytko N.M. Experience in implementing the humanitarian approach in profile education / N.M. Borytko // Creative Pedagogy. - Almaty, 2007. - No. 1 (30).-P. 12–29.
2. Competences in education: design experience: Sat. scientific tr. / ed. A.V. Khutorsky. - M. : Scientific and innovative enterprise "INEK", 2007. - 327 p.
3. Kuzmina, N.V. Professionalism of the personality of the teacher and master of industrial training / N.V. Kuzmina; VNI prof.-tech. education. - Moscow: Higher. school, 1990. - 117 p.
4. Mitina L.M. Professional activity and health of the teacher / Mitin G.V., Anisimova O.A. - M. : Academy, 2005, - 368 p.
5. Fundamentals of university pedagogy: Proc. allowance for university students / Ed. N. V. Kuzmina, I. A. Urklin. - Leningrad: Leningrad State University, 1972. - 311 p. – “P. 212.
6. Raven J. Competence in modern society: identification, development and implementation: Per. from English. M., 2002.-398 p.
7. Ryndak, V. G. The structure of professional competence of a future specialist and assessment of the level of its formation / V. G. Ryndak, E. L. Vasilyeva // Competences in education: design experience: Sat. scientific tr.; ed. A. V. Khutorsky. - M.: Scientific and innovative enterprise "INEK", 2007. - P. 281-286.
8. Sukhodolsky G.V. Fundamentals of the psychological theory of activity.-LCI. 2008. -168 p.
9. Khakimova Sh. Features of the formation of the professional competence of future teachers-philologists // Nomai donishgoh (Silsilai ilmkhoi pedagogi.) No. 3. (56) .- Khuçand, 2018.p.207-2012. ISSN 2077-410
- 10.Khutorskoy,A.V.General subject content of educational standards/A.V.Khutorskoy.-M.,2002., P.86
- 11.Hakimova Sh. and collective. Problems of developing professional competences of future teachers (collective monograph dedicated to the critical issues of professional training of future teachers). Khuçand: SI Fayziboev M.M. "Me`roj". 2020 – 284 p. P. 47-56.
- 12.Hakimova Sh. Innovative phenomena of education in the education system of Tajikistan/ Sh. Hakimova // University letter. Series of humanitarian and social sciences.- 2015.- No. 2 (43). - P. 245-249.